

## DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOCIAL ACTIVITY WHILE STUDYING IN THE UNIVERSITY

Manuylov E. M.

*The article deals with social and philosophical analysis of students' social activity development and considers the criteria and levels of student's social activity while studying in the university. The author suggests the main directions of educational work aimed at the development of students' social activity.*

**Key words:** social orientation, social activity, social activity development, criteria of social activity, levels of social activity.



УДК 1: (13 + 130.2 + 130.3 + 341)

Л. М. Сідак, кандидат філософських наук, доцент

### РУЙНАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ І КРИМІНОГЕННІ ЧИННИКИ

*Розглянуто властивості особистості, готової до вчинення злочину. Визначено основні чинники, які сприяють формуванню злочинної особистості та криміналізації суспільства. Виявлено, що у своїй сукупності вони є виявами руйнації особистості (збіднення її буття). Розглянуто можливості запобігання подальшій криміналізації суспільства.*

**Ключові слова:** руйнація особистості, злочинна особистість, криміногенні чинники.

**Актуальність проблеми.** Проблема злочинності в суспільстві ніколи не зникала і тому завжди турбувала науковців та громадськість. В останні десятиліття втрага колишніми громадянами СРСР звичного відчуття захищеності (нехай і відносної) від злочинних посягань, підсиленого загальним відчуттям невдоволеності власним буттям, переконливо довела, що злочинність здатна збільшувати свій вплив на суспільство аж до його тотальної криміналізації. Тому все гостріше постає питання про причини цього небезпечного суспільного явища і, зокрема, про духовні (антропологічні) чинники, що його викликають.

**Зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями.** Проблема мотивації злочинної діяльності і чинників формування злочинної особистості мусить постійно перебувати у полі зору кримінологічних досліджень. У зв'язку з цим філософське осмислення цієї проблеми повинно дати методологічне підґрунтя для кримінології. Суто філософський інтерес є не менш

вагомим, адже він дає можливість осмислити феномен конфлікту, проблеми розвитку та руйнації суспільства і, нарешті, дослідити сутність і природу руйнації, а отже, і саморозвитку особистості.

**Аналіз основних джерел і публікацій.** Сьогодні зростання злочинності, «освоєння» нею нових сфер суспільного життя, залучення новітніх технологій, глобалізація посилили інтерес до осмислення причин її виникнення. Деякі дослідники визнають і, як здається на перший погляд, не безпідставно, що ці причини слід убачати або у природі суспільства, або у природі людини. Нерідко, сподіваючись, очевидно, на універсальність мудрості, що істина завжди десь усередині, стверджують: витоки злочинності треба вбачати у соціальній природі людини, тобто криміногенні чинники постійно відтворюються суспільством завдяки його взаємодії з біологічною природою людини. Так, Ю. Антонян зазначає, що поєднання людини і суспільства «в їх криміногенній єдності» формує такі особливості, які незмінно в усі часи і в усіх суспільствах породжували і породжують злочинність [1, с. 58—60]. На його думку, такими чинниками є: «відчуження деяких людей від позитивних соціальних цінностей і соціальних груп; відчуття і переживання ними загрози від середовища, насамперед соціального; відчуття і переживання власної тлінності й насамперед страху перед смертю» [1, с. 60]. А оскільки, як вважає Ю. Антонян, позбутися шойно окреслених чинників неможливо («якби таке відбулося, людство перестало б бути людством» [1, с. 76]), логічно обґрунтованим є висновок (хоча він відверто і не прозвучав, але до нього залишилося півкроку), що злочинність (як одне із джерел страху, страху смерті зокрема), яка існує протягом усієї історії людства, не є фатальним злом. Навпаки, разом з іншими суспільними феноменами вона є «одним із начал духовного життя... джерелом трудової і творчої активності, першопричиною повнокровної насолоди земними радощами» [1, с. 75] і виявом людської природи та природи людського суспільства, і тому принципово не може бути подолана.

Натомість Я. Турбовської, попри визнання вічності проблеми злочинності, попри оцінювання сучасної криміногенної обстановки як «загрози провалу в прірву, з якої по суті немає повернення ні до цінностей, заради яких створювалася людська культура, ні до способу життя, гідного людини, ні до всього того, що складає і виправдовує історичне існування нашого суспільства» [3; с. 13], вважає можливим розв'язання проблеми за умови обрання правильного шляху подальшого розвитку. А для цього він визнає за необхідне критичне осмислення історії боротьби і заохочення злочинності у колишньому СРСР і пострадянському просторі та розуміння особи злочинця.

Характерно, що Ю. Антонян і Я. Турбовської практично однакові факти тлумачать по-різному. Останній, посилаючись на власні дослідження, проведеної на початку 60-х років ХХ ст., стверджує, що формування особистості, готової вчинити злочин, є наслідком диференціації впливів на людську

особистість у суспільстві (зокрема, підлітків, школярів), через що створюються соціальні групи, які «почуваються дискомфортно» і намагаються позбутися цього шляхом пошуку чи створення іншого соціального середовища, яке б ґрунтувалося на інших ціннісних настановах й у такий спосіб самореалізувалося (це перший криміногенний чинник). Виникнення, відтворення та функціонування таких спільнот з характерною субкультурою і є, на думку Я. Турбовського, другим криміногенним чинником.

Щойно окреслені позиції досить повно подають сучасний спектр підходів до проблеми формування злочинної особистості. Крім того, зазначені автори близько підійшли до розуміння збіднення буття особистості у суспільстві не тільки як особистісної проблеми, а й як суспільної загрози.

**Формулювання цілей.** Завданням цієї статті є висвітлення чинників формування і відтворення злочинної особистості як вияву збіднення її буття, а також порівняльний аналіз розглянутих вище позицій, доповнений емпіричним матеріалом та висновками, запозиченими з нарису колишнього психолога установ виконання покарань Н. Павлової «Камінчик» з метою виявлення первинних (антропологічних) криміногенних чинників.

Отже, Ю. Антонян вважає, що відчуженість від суспільства та його цінностей формує специфічний психологічний настрій: відчуття власної неоптимальності, непристосованості, нездатності до адекватного оцінювання і завоювання соціальних норм, відсутність мотивів додержання соціальних вимог. Відчуженість, на його думку, виявляється у тому, що серед злочинців більше тих, хто має невисокий рівень освіти, у кого немає сім'ї, послаблені зв'язки з рідними. Зазначені чинники разом з антисуспільними настановами та орієнтирами в їхніх індивідуальних поведінках і є безпосередньою причиною вчинення злочинів. При цьому дослідник особливо наголошує на низькій соціальній пристосовуваності та загальній невдоволеності своїм суспільним станом, імпульсивності, зниженні самоконтролю, непродуманості вчинків, нехтуванні наслідками своїх дій тощо [1, с. 62].

Звичайно, відчуженість, психологічна замкненість можуть бути притаманні злочинній особистості, але нерідко вони характерні й для незлочинців, і не всі категорії злочинців схильні до аутизму. Тому наведені міркування аж ніяк не можуть самі по собі свідчити про те, що відчуженість є криміногенним чинником. Крім того, хоча соціологічні дослідження й підтверджують наявність стійкого зв'язку між зазначеними чинниками (відчуженістю, низьким рівнем освіти та ін.) і формуванням злочинної особистості, це ще не доводить, що перше є причиною, а останнє — його наслідками. Так, обидва феномени можуть бути наслідком якогось третього чинника, і тоді між ними простежуватиметься стійкий зв'язок.

Також Ю. Антонян стверджує, що внаслідок відчуженості, замкнутості, інших чинників людина не здатна зрозуміти, чого від неї хоче суспільство,

і це пов'язано з деформацією настанов та оцінювання дійсності. Справді, існує форма духовної хвороби, такий ступінь деградації особистості, коли суб'єкт не здатний до морального оцінювання. Але, як правило, навіть невинуваті злочинці, які не цінують людську особистість (навіть свою), чудово розуміють, що вони є маргіналами, що їх світовідчуття і поведінка не прийнятні для більшості членів суспільства, і при цьому вони чудово усвідомлюють зміст заборон кримінального кодексу. Тому навряд чи нездатність до засвоєння і розуміння сутності соціальних норм є характерною рисою злочинної особистості.

Ближчим до істини видається інше твердження Ю. Антоняна: нерідко злочинець «розуміє, чого від нього вимагає оточення, але не бажає (тобто не має мотивів) ці вимоги виконувати» [1, с. 61] Звичайно, це може бути криміногенним чинником, але ще треба зрозуміти, чому втрачено мотивацію додержання соціальних норм і чому людина може нехтувати навіть власною долею? Отже, в цілому міркування Ю. Антоняна не можна вважати такими, що дають можливість зрозуміти причини формування злочинної особистості.

Хоча наявність зв'язку між зазначеними чинниками і формуванням злочинної особистості заперечувати важко. Я. Турбовської ще у 60-ті роки ХХ ст., досліджуючи причини формування особи підлітків, готових учинити злочин, виявив схожі закономірності, а саме: 83 % засуджених підлітків характеризувалися поганою успішністю. У подальшому було встановлено, що «існуючий критерій успішності навчання є фундаментальною основою диференціації впливів, які школа справляє на кожного учня. Процеси диференціації впливів, що відбувалися, об'єктивно сприяють не лише протиставленню учнів одне одному на усіх рівнях навчально-виховного процесу та міжособистісних стосунків, а й на конфліктному протиставленні учня із самим собою, об'єктивно виштовхуючи його за межі дискомфорти для нього стосунків» [3, с. 18]. Залишаючись в організованому вчителем і школою полі ціннісних орієнтирів, учень, який з тих чи інших причин мав низькі показники успішності (саме показники, адже нерідко непосидючому, експресивному, тим більше задеркуватому учню оцінки занижувалися і занижуються, адже школа у ті часи, як, до речі, і сьогодні, орієнтована на показники, тобто когнітивна репрезентація дійсності підміняє її об'єктивне оцінювання), відчував дискомфорт як внаслідок негативного оцінювання вчителів, товаришів, так і власного самооцінювання, відчуття власної нікчемності тощо.

У такій ситуації, безперечно, спостерігається відчуття погіршення якості буття. Самовідчуття може стати нестерпним. Прагнення повноти буття є однією з фундаментальних рис людини, і тому особистість шукає як покращити самооцінювання, відновити повагу інших. Якщо у полі ціннісних орієнтирів, запропонованих вчителем, це зробити неможливо, особистість прагне віднайти іншу соціокультурну нішу, інші ціннісні орієнтири та критерії, які б

дозволили вийти з критичної психологічної зони. Дійсно, як свідчить проведене Я. Турбовським дослідження, зіткнення конфліктів у середовищі спілкування і душевно-емоційному світі самого учня призводить до виникнення різних груп, усередині яких діють неоднакові ціннісні критерії і складаються принципово відмінні стосунки. «У кожній з цих груп по-різному оцінюються стосунки і вчинки, спонукальні мотиви і особистісні настанови, які визначають погляди підлітка на інших та, що найголовніше, — на самого себе... Як наслідок, у кожній з груп відбувалися формування і відстоювання свого розуміння «гарного» і «поганого», «потрібного» і «непотрібного», «бажаного» і «небажаного». Ті й інші... неначе жили у відмінних один від одного духовно-моральних світах і формували свої стосунки й себе відповідно до вимог і норм цих світів. І слід визнати, що визначення кожної з цих груп як різних світів, що формують особистість, зовсім не є метафорою і вербальним перебільшенням, а адекватним розкриттям їхньої сутності» [3, с. 18—19]. Відтак, соціально негативна поведінка, зокрема злочинна, була наслідком формування особистості відповідно до антисоціальних ціннісних критеріїв. Ось те уточнення, яке слід зробити до висновків Я. Турбовського.

Таким чином, питання про формування злочинної особистості є питанням про її саморозвиток або руйнацію. Звичайно, у найнесприятливіших соціальних умовах особистість може розвиватися, може не сприймати ті чи інші ціннісні орієнтири, утримуватися від творення тих актів буття, які його збіднюють. Свобода людини ніколи не зникає. Але небезпека, найбільша негативна особливість існування такого соціально несприятливого середовища полягає у тотальній системності відтворення і «постачання» суспільству криміногенних стосунків, ціннісних настанов та їх носіїв. Якщо існує соціальна група, орієнтована на якісь маргінальні ціннісні орієнтири і мотиваційні настанови, то, по-перше, існують і їх носії, а, по-друге, їх коло завжди може розширюватися. І якщо соціально-духовні реальності викликають у когось із членів соціуму відчуття погіршення або нестерпного стану власного буття (невдоволеність, нереалізованість, страхи, відчуженість, низьке самооцінювання, відсутність поваги), кандидати у члени таких груп не зникнуть.

Отже, можна припустити, що усі чинники, які пов'язані з відтворенням у суспільстві соціально негативної поведінки взагалі і злочинності зокрема, у своїй основі є проблемами погіршення якості буття особистості, тобто проблемами саморозвитку і руйнації особистості. Можливо, це стосується не тільки відчуження, страху і страху смерті також (на які звернув увагу Ю. Антонян), а й багатьох інших.

Тож розглянемо конкретні долі людей, які вчинили злочини. На відміну від переважної більшості засуджених підліток Йонас не вважає, що потрапив до колонії випадково. Він з гарної сім'ї, непогано вчився, займався спортом. Але за два місяці до злочину відчув ЦЕ і зрозумів, що вчинить злочин.

Н. Павлова стверджує, що більшості засуджених відомий ЦЕЙ стан, який є передумовою злочину. «Нічого ще не сталося, але вже так нудотно, неначе наївся мух... викликає огидливість все, що розважало раніше — горілка, дівчата, дискотека... ЦЕ — найтяжчий коматозний стан, схожий на ті середньовічні тортури, коли на тім'я людини година за годиною монотонно капала вода. Люди у такому стані близькі до безумства, а тортури такі нестерпні, що людина знеацька кидається на випадкового перехожого» [2, с. 162—163].

Це спостереження залишає ще менше сумнівів у тому, що збіднення буття є криміногенним чинником. Звичайно, злочини не завжди вчиняють у такому стані. Але, по-перше, як свідчать спостереження, таких випадків дуже багато [2, с. 163]; по-друге, інтенсивність психологічних переживань може оголити зазвичай приховані від споглядання факти духовного життя. Тому дуже важливо проаналізувати цей психологічний стан. В усякому разі вже можна простежити етапи формування ТАКОГО стану. Він настає тоді, коли звичні збудники (горілка, дівчата...) перестають розважати, тобто психічні стани чи фізіологічні відчуття, які прийнято називати задоволенням, насолодою, ейфорією тощо, перестають виникати. Більше того, саме те, що раніше викликало насолоду, і починає сприйматися як тортури (від них хочеться «вибухнути» [2, с. 163]). Звідси можемо припустити, що вони є ненадійним засобом збагачення буття, навпаки, призводять до протилежних наслідків, нестерпного стану, що свідчить про деградацію особистості.

Злочини у такому стані вчиняються самі собою. Вони усі однотипні до абсурдності: «йшов селищем у компанії п'яндиг і знеацька, без будь-якої причини вони почали бити вікна незаселеної дачі. Потім залізли у будинок і бешкетували... Брати на дачі було нічого... але Веня прихопив піонерський горн. Потім, в суді, Веня кричав, що горн піонерії йому і даром не потрібен і взяв він його випадково. Це правда — злочин на перший погляд випадковий, але він закономірний як стан душі» [2, с. 163—164]. Ю. Антонян теж підкреслює внутрішню закономірність учинків, які різко виходять за звичайні межі [1, с. 61—63], але наголошує на їхній прихованій вмотивованості особливими поглядами на життя, своїм специфічним світовідчуттям, виробленим за роки самотності і тривалої антисоціальної діяльності. Але ж злочини, описані Н. Павловою, нерідко були вчинені вперше, підлітками, які ще не мали тривалого досвіду антигромадського життя. Отже, більш логічно припустити, що саме збудники, які спочатку викликають насолоду, ейфорію, перетворюючись на нестерпні тортури, стають безпосереднім мотивом злочинів такого типу.

«Ще в давнину святі отці говорили, що скотоподібне життя із задоволенням лише плотських бажань швидко призводить до пересичення і отупіння почуттів. Почуття мають свій жорсткий обмежувач — безмежний лише дух. І стан душі, готової до злочину, — це свого роду помста знеславленого духу за життя без Бога і без любові» [2, с. 164]. Так, ще Преподобний Максим

Сповідник описував подібні стани, коли жадоба насолоди викликає руйнацію особистості. Чим більше людина прагне плотської насолоди і намагається уникнути страждань, сподіваючись віднайти щастя, тим більше руйнується дух, тим далі вона від повноти буття. Для опису такого явища Преподобний Максим використовує гру слів: щастя — «ідоні», а страждання — «едоні». Сластолюбець прагне ідоні, а його відкидає до едоні. Це схоже на розгойданий маятник: ідоні — едоні, ідоні — едоні. Амплітуда щоразу зростає, і страждання стають нестерпнішими, аж поки не настане ЦЕ. Ці душевні тортури такі вбивчі, що людина, нехтуючи власною долею, йде на злочин і навіть здатна до суїциду, тому що не може розірвати замкнене коло. Чи можна у такому разі оцінювати власну поведінку з позиції соціальних норм, зокрема правових? Як бачимо, евдемонізм викликає руйнацію особистості, а вона виявляється у готовності до злочину.

Н. Павлова згадує, що змусила підлітків — товаришів Йонаса — задуматися, чому вони вчиняють злочини. Колонія сформувала загальну думку так: «Ви читали книжку про Буратіно? Це про нас: «Папа Карло, я буду розумний, розважливий!» А потім заграла музика, і Буратіно загнав буквар. Пацан, нехай дуже крутий і з поняттями, — Буратіно без гальм. За ним треба суворо, постійно пильнувати. Повернувся додому пізно — бац по морді. А краще взагалі гуляти не пускати, тому що коли заграла музика... — ну, немає, пробачте, у нас гальм» [2, с. 165].

Ця колективна рефлексія висвітлила ще один криміногенний чинник: відсутність навичок самообмеження і самопримушення. Саме це лежить в основі підвищеної афективності, спонтанності та низького самоконтролю. Вже декілька поколінь у сім'ях, орієнтованих на успіх, насолоду, не вчать дітей турбуватися про інших, допомагати старшим, працювати. А праці не буває без самопримушення. І навчитися йому без праці неможливо. Ось і виростають покоління за поколінням, які після перших же труднощів опиняються в глухому куті. Таким людям все важче створити сім'ю, любити, адже це — завжди турбота про іншого. Відтак, зростає відчуженість особистості. Але не вона створює умови для формування особистості, готової до злочину, а є супутником криміногенних чинників. У особистості, орієнтованій виключно на власні бажання, не формуються навички, вміння наполегливо досягати того, що треба, й утримуватися від того, чого не можна. Тому і складається враження, що особистість не розуміє, чого від неї хоче суспільство. Частіше вона не спроможна додержуватися соціальних норм.

Але аутизм — досить поширена риса злочинної особистості, а також тривожний симптом її деградації, і тому заслуговує на більш докладне осмислення. «“Хуліганчиків до нас підкинули, — говорить вдоволеній начальник колонії для неповнолітніх. — Самодіяльність тепер наладимемо і футбольну команду створимо. А то зі злодіями зів'яли зовсім”. Хуліганчики — народ



суспільний, вони залюбки йдуть як до самодіяльності, так і на непотребство — аби разом. А злодій, як запаяна консервна банка, завжди собі на умі. Він самодостатній і не потребує людей, хоча йому постійно прислужують “шнірі”» [2, с. 169—170]. Якщо тридцять відсотків хуліганів невдовзі після звільнення повертаються до зони, то решта знаходять своє місце у житті. Створюють сім'ю, працюють, одержують зарплату і з задоволенням стверджують, що у них все, як у людей. Але таке життя «як у всіх» не для злодія. І річ не тільки у тривіальній любові до грошей. Злодії можуть жити майже аскетично, навіть за наявності коштів не намагаються покращити своє житло. Навіщо, вони захоплені маренням про майбутнє «свято життя». «Один злодій-рецидивіст так змальовував своє майбутнє щастя: ось сидить він під пальмами з бокалом шартрезу, а чорношкірі рабині миють його білі ноги» [2, с. 171]. Для більшості це залишається мрією і має реальність лише як чинник криміналізації і руйнації особистості. Лише для одиниць збуваються ці мрії, і тоді маятник знову відкидає їх до страждань.

Злочинна особистість може бути аутичною чи комунікабельною. Але в обох випадках визначальну роль у руйнації особистості, формуванні її готовності вчинити злочин відіграє гедонізм. Отже, річ не у зіткненні стадності і самотності у природі людини, як вважає Ю. Антонян, а у тих мотиваційних орієнтирах, які виникли у процесі формування особистості. Від них залежить, якої форми набере «едоні». Та у будь-якому разі наслідком є страждання і формування готовності особистості вчинити злочин. Щоправда, залишається ще відкритим питання про те, чому в одній особистості внаслідок прагнення насолоди і подальшої криміналізації формується комунікабельність (хулігани), а в іншій — аутизм. Це питання ще потребує додаткового дослідження. Але очевидно, що і духовна спадковість, і ті конкретні настанови, які орієнтували гедонізм — прагнення веселощів у колективі, субкультурному угрупованні (пияцтво, дискотеки тощо), мрії про насолоду завдяки виділенню із соціуму, відчуття себе надлюдиною (свято життя, коли рабині миють ноги) є не другорядними чинниками. Від того, якої насолоди особистість прагне у гедонізмі, залежить, у якому напрямі вона його відкине. Відтак, криміналізація особистості незалежно від того, чи характеризується вона аутичністю, чи комунікабельністю, чи іншими чинниками, є наслідком непереможного прагнення повноти буття, саморозвитку, з одного боку, і неналежного самовизначення — з другого (простіше кажучи, егоїзму).

Неналежні духовні орієнтири завжди є у будь-якому суспільстві, і тому злочинність існує протягом всієї історії людства. Але якщо з нею не боротися, вона може поглинути і зруйнувати будь-яке суспільство. Боротися слід не тільки з її виявами, а безпосередньо з причинами: недосконалістю особистості і духовно-моральної організації суспільства. Саме ці причини у нашому суспільстві сьогодні успішно тиражуються і множаться. Коли офіційна ідеологія



орієнтує всіх на свободу від обов'язків, на успіх і «красиве» гедоністичне життя, офіційна педагогіка закликає до заохочень і категорично проти примушень, то переважний загальний починає відчувати дискомфорт вже не у зв'язку з низькою успішністю навчання, відсутністю освіти, кваліфікації, а у зв'язку з відсутністю засобів для «красивого» життя. І особистість вже не має потреби шукати альтернативних ціннісних і мотиваційних орієнтирів. Вони вже сформовані і сприйняті більшістю. Починається маятник гедонізму: ще не «у шоколаді» — страждання, досяг «успіху» — і знову у фазі страждання. Особистість криміналізується, і це відбувається масово.

У державі й офіційній ідеології — суцільна аморфність: хочу-не хочу, свобода (як відсутність обмежень) вище за все, а отже, і мораль, і кримінальний закон відходять на задній план. А у колись ізольованому злочинному субкультурному середовищі (раніше екзотичному) все навпаки. Воно виявилось здатним не тільки втягувати «у своє сопло все нові і нові покоління, а жорстко ієрархічно структуруватися, забезпечуючи тим самим можливість “кар’єрного зростання”» [3, с. 26—27], органічно поєднувати у собі власні переконання, ціннісні та мотиваційні орієнтири, особистісну готовність на безмежний у своїй жорстокості вчинок і готовність підкорятися суворій дисципліні та системі нормативних «понять» (альтернативі загальнолюдській моралі і державним законам), які підтримуються жорстокими і принизливими покараннями [3, с. 27]. І при цьому у нашому суспільстві існують мільйони людей, які пройшли школу колоній або період романтизації (у тому числі завдяки телебаченню, бульварним детективам, шансону тощо) злочинних угруповань.

**Висновки.** Отже, слід заперечити, що криміногенні чинники постійно відтворюються суспільством завдяки людській природі. Навпаки, зіпсованість людської природи, недосконалість суспільних відносин, духовно-моральної організації суспільства є безпосередніми причинами відтворення і поширення злочинності. Формування злочинної особистості є виявом її руйнації (збіднення буття аж до сприйняття його як нестерпних тортур), яка у свою чергу відбувається завдяки прагненню саморозвитку, тобто намаганням збагатити власне буття через хибну мотивацію. Тому декриміналізація суспільства можлива за умови утвердження традиційних, таких, що дійсно орієнтують людину на саморозвиток і збагачення буття, ціннісних і мотиваційних орієнтирів. Їх слід не тільки декларувати, проголошувати позитивними цінностями, а й забезпечувати доступ до них усіх членів суспільства. А це потребує зміни підходів до організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах, виховної роботи в установах виконання покарань, взагалі зміни організації виконання кримінальних покарань.

Така робота повинна проводитися планово, а тому базуватися на системних і ґрунтовних дослідженнях психологів та кримінологів, які потребують ґрунтовної філософсько-методологічної бази. Нагальною проблемою є науко-

во обґрунтована диференціація колективів засуджених з метою перешкоджання поширенню кримінального досвіду і ціннісних орієнтирів злочинного світу, зокрема злочинного жаргону і злочинних понять. Виховна робота у таких установах теж має бути науково обґрунтованою і спрямовуватися насамперед на формування потреби і готовності адаптуватися в суспільстві, переконання у можливості духовного саморозвитку, можливості побудови неконфліктних стосунків у сім'ї тощо. А це потребує спеціальних педагогічних досліджень та організації педагогічної (а не тільки юридичної) підготовки працівників установ виконання покарань. Такі установи потребують не лише юристів і психологів, а юристів з ґрунтовною педагогічною підготовкою, яка має свою специфіку: педагог для роботи у школі і педагог для роботи у колонії — це не одне й те саме. Можливо, для організації подібних педагогічних досліджень і забезпечення відповідної педагогічної підготовки доцільним було б створення кафедр пенітенціарної педагогіки на факультетах і у навчальних закладах, де готують фахівців для пенітенціарної системи. Крім того, нагальною потребою є деромантизація злочинного середовища, яка вимагає державної програми і державної координації відповідних заходів.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Антонян, Ю. М. Человеческая природа и преступление [Текст] / Ю. М. Антонян // Философские науки. — 2008. — № 5. — С. 59—76.
2. Павлова, Н. А. Камушек [Текст] / Н. А. Павлова // Чужая беда. — Ростов-н/Д: Изд-во Ростов-на-Дону епархии, 2009. — С. 159—179.
3. Турбовской, Я. С. Преступность. Необходимые извлечения из прошлого [Текст] / Я. С. Турбовской // Филос. науки. — 2008. — № 5. — С. 13—35.

## РАЗРУШЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И КРИМИНОГЕННЫЕ ФАКТОРЫ

Сидак Л. Н.

*Рассмотрены особенности личности, готовой к совершению преступления. Определены основные факторы, способствующие формированию преступной личности и криминализации общества. Выявлено, что в своей совокупности они являются проявлениями разрушения личности (обеднения ее бытия). Рассмотрены возможности предупреждения дальнейшей криминализации общества.*

*Ключевые слова:* разрушение личности, преступная личность, криминогенные факторы.

## DTSTRUCTIN OF A PERSONALITY AND CRIMSNAL FACTORS

Sidak L. M.

*Peculiarities of a personality that is ready to commit a crime have been considered. Basic factors that contribute to forming of a criminal personality and criminality of society*

*have been defined. It has been found they are demonstrations of destruction of a personality (impoverishment of its existence) on the whole. Possibilities of advert further criminality have been considered.*

**Key words:** *destruction of a personality, criminal personality, criminal factors.*



УДК 316.4.063.36:321.7

*Г. І. Гаврилюк*, кандидат історичних наук, доцент

### РЕЗУЛЬТАТИ ТРЕТЬОЇ ХВИЛІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ: МОЖЛИВІ ВАРІАНТИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

*Проаналізовано сучасний процес світової демократизації. Стверджується, що концепція хвиль демократизації С. Хангінгтона розрахована на дослідження екстраординарних фаз (хвиль) глобальної демократизації, та доводиться, що третя хвиля 1998 р. змінилася ординарною фазою демократизації, не породивши відпливної хвилі дедемократизації, як це очікувалося. Результати третьої хвилі інтерпретовано як виникнення консолідованих демократій, дефектних демократій, електоральних авторитаризмів та дедемократизованих режимів.*

**Ключові слова:** *хвиля демократизації, демократичний транзит, консолідація демократії, дефектна демократія, електоральний авторитаризм.*

**Актуальність проблеми.** Світовий політичний розвиток і міжнародні відносини останніх трьох-чотирьох десятиліть визначаються процесом демократизації. Відповідно осмислення та вивчення цього процесу й узагальнення його досвіду зайняли провідне місце у працях сучасних філософів, політологів та соціологів, спричинили розквіт крос-національних порівняльних досліджень та породили самодостатню наукову транзитологічну парадигму, а можливо, й самостійну науку — політичну транзитологію. Проте невизначеність і багатозначність самого терміна «демократизація» та дивовижне розмаїття траєкторій переходів до демократії, безліч варіантів демократичних перетворень та їх наслідків, що емпірично спостерігаються, ледь не щорічно випробовують парадигму на наукову достовірність і результативність.

Отже, **актуальними** для сучасної науки є процес постійного вдосконалення існуючих транзитологічних концепцій та моделей, перевірка їх дієздатності новими емпіричними матеріалами та пристосування, якщо це можливо, вже класичних транзитологічних підходів до посттранзитивних політичних реалій.

**Метою** статті є обрання теоретичного інструментарію для дослідження посттранзитивної світової демократизації, виявлення можливих варіантів